

MEHMET ERTAN • Aleviliğin Politikleşme Süreci

MEHMET ERTAN 1983 yılında İstanbul'da doğdu. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisans ve doktora derecelerini Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nden aldı. Boğaziçi Üniversitesi bünyesinde Atatürk Enstitüsü'nde ve Sosyal Politika Forumu'nda araştırma görevlisi olarak çalıştı. Alevilik çalışmaları, tarihyazımı ve Türkiye siyasi hayatı alanlarında çeşitli dergilerde ve derleme kitaplarda yayımlanan makaleleri mevcuttur. Halen Düzce Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğretim üyesidir.

İletişim Yayınları 2527 • Araştırma-İnceleme Dizisi 417

ISBN-13: 978-975-05-2262-8

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Tamlı Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Taylan Koç

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Adnan Onur Acar

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MEHMET ERTAN

Aleviliğin Politikleşme Süreci

Kimlik Siyasetinin
Kısıtlılıkları ve İmkânları

*Bu kitabı
hiçbir zaman okuyamayacak olan
babama...*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	11
---------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş	13
--------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

Aleviliğin Örtük Politikleşmesi:

Aleviler ve Sol Siyasetler	27
---	----

Alevilik siyasal alanda: (Türkiye) Birlik Partisi.....	34
--	----

<i>Bir merkez partisi olarak Birlik Partisi</i>	38
---	----

<i>Bir sosyal demokrat parti olarak Türkiye Birlik Partisi</i>	41
--	----

Aleviler ve CHP.....	49
----------------------	----

Aleviler ve sosyalist hareketler.....	64
---------------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bir Kimlik Siyaseti Olarak Alevi Hareketi:

Alevi Uyanışının Nedenleri

ve Gündelik Hayata Yansımaları	73
---	----

Siyasetin kültürel dönüşümü.....	75
----------------------------------	----

Alevi siyasetinin sosyo-politik dinamikleri.....	82
--	----

Ulusötesi Alevi hareketinin doğuşu:	
Diaspora Alevileri ve Türkiye’de Alevi hareketi	92
Basında Aleviler	98
Alevi kimliğinin yeniden üretimi: Anma törenleri	102
Alevi araştırmacı-yazarlar	109

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Alevi Politikleşmesinin

Yapısal Bir Unsuru: Katliamlar	123
Pandora’nın kutusu açılıyor:	
Madımak katliamı ve Gazi olayları	125
<i>Katliamlardan sonrası: Madımak ve Gazi davalarının</i>	
<i>mahkeme süreçleri ve kamuoyu</i>	131
<i>Travma ve kimlik: Alevi hareketinin doğuşu</i>	133
1970’lerde yaşanan Alevi katliamları	140
Dersim Katliamı	150
Hafızanın siyasi dinamikleri:	
Hatırlamak ya da hatırlamamak	159
Aleviliğin politikleşmesi sürecinde	
mağduriyetin yeri	163

BEŞİNCİ BÖLÜM

Alevi Dernekler Siyasetinin Çatışmalı Sahası:

Alevi Politikleşmesinin Kutupları	173
Alevi siyasetinin kavramsal sınırları:	
Tanım, tarih, coğrafya	176
<i>Anlam mücadelesi: Alevilik İslâm’ın içinde midir, değil midir?</i>	181
<i>Aleviliğin coğrafyası: Neresi anavatan?</i>	183
<i>Aleviliğin tarihi: Aleviler muhalif midir</i>	
<i>yoksa kurucu unsur mudur?</i>	184
Alevi dernekleri ve siyasal sistem	
arasındaki ilişkinin bam teli: Laiklik	190
<i>Cem Vakfı ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği’nin</i>	
<i>Türkiye’deki laiklik uygulamaları karşısında</i>	
<i>farklılaşan tavırları</i>	192
<i>Cem Vakfı’nın Aleviliği ortodoks bir inanç olarak</i>	
<i>sistemimize etme çabaları</i>	201

Alevi dernekleri ve siyasal partiler.....	206
Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Alevi dernekler siyaseti.....	218

ALTINCI BÖLÜM

Barış Partisi	231
1990'larda Alevi siyaseti: Katliamların siyasi tercihler üzerindeki etkisi.....	233
Siyasi bunalım yılları: Türkiye'de siyasal yapı dönüşürken yeni arayışlar.....	236
Fiili federasyondan siyasi partiye: Alevi siyasetinde yeni arayışlar.....	240
Alevi derneklerinin üst birliği: Alevi Bektaşî Temsilciler Meclisi'nin kurulması.....	241
Alevi Bektaşî Temsilciler Meclisi ve Demokratik Barış Hareketi'nin yakınlaşması: 1995 seçimlerine bağımsız adaylarla katılma tartışmaları.....	243
Hareketten partiye: Demokratik Barış Hareketi ve Barış Partisi.....	247
Barış Partisi ve 1999 seçimleri: Sonun başlangıcı.....	256
Barış Partisi'nin başarısızlığı.....	262

YEDİNCİ BÖLÜM

Sonuç	269
KAYNAKÇA.....	279
DİZİN.....	294

TEŞEKKÜR

Bu kitap 2016 yılında Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde tamamladığım doktora tezimin üzerine bina edildi. Hem tezi yazarken hem de onu Türkçeleştirip yeniden yazarken biriktirdiğim çok sayıda teşekkür borcu oldu. Boğaziçi Üniversitesi'nde geçirdiğim lisansüstü eğitim dönemim bu çalışmanın kuluçkasıdır. Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nün bana sağladığı akademik çalışma ortamı olmasaydı, bu çalışma da olmazdı. Bu nedenle de Enstitü'nün akademik ve idari bütün çalışanlara teşekkür ederek söze başlamak isterim.

Tez danışmanım Prof. Dr. Ayşe Buğra için ayrı bir sayfa açmam gerekir. Onun sihirli dokunuşlarının ve kendisine hayran bırakan yorumlarının bu çalışmaya katkısı çok büyüktür. Yine lisans yıllarımdan hocam olan ve üzerimde büyük emekleri bulunan Mehmet Ö. Alkan'a da müteşekkirim. Bu çalışmanın hazırlanması sırasında mülakat talebimi kabul ederek bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan bütün görüşmecilere minnettarım. Bu çalışmanın, akademinin tozlu raflarından çıkarak kitaplaşmasına vesile olan İletişim Yayınları'na, Tanıl Bora nezdiinde teşekkür ederim.

Ben bu çalışmayı yürütürken arkadaşlıklarını benden esirgemeyen, hayatıma giren ve beni hayatlarına dahil eden arkadaş-

larıma çok teşekkür ederim. Lisansüstü eğitim sırasında beraber dirsek çürüttüğümüz, beraber okuduğumuz, beraber tartıştığımız, beraber eğlendiğimiz, beraber üzüldüğümüz arkadaşlarım Mehmet Baki, Osman, Gözde, Seval, Barış, Nurçin, Cem, Ece, Çiğdem, Yunus, Kerem(ler), Ebru ve Başak Deniz'e teşekkür ederim. Çocukluk zamanlarımdan beri arkadaşım olan Güven'e, Üsküdar günlerinden komşum Mehmet Can'a ve Kadıköy'den komşum Nuri'ye; tez mülakatlarımı yürüttüğüm Ankara'yı bana aşına kılan Tezcan'a; Düzce'nin soğuk kış akşamlarını ısıtan Barış-Ezgi çiftine ve biricik evlatları Toprak'a teşekkür ederim.

Çekirdek ailemi daha da büyüten Mukaddes Ünlü, Şekip Ünlü ve Sinan Ünlü varlıklarıyla hayatıma yeni bir anlam kattılar. En son teşekkürü ise "hayatımın kadınlara" sakladım. Hayatım boyunca beni koşulsuz seven ve bana her daim güvenen anneme ve hayatımın anlamını beş harfe sığdıran eşim Ceren'e teşekkür ederim demek kifayetsiz kahr. İyi ki varlar...

Giriş

27 Eylül 1987 tarihli *Nokta* dergisi, “Alevilik Tarihe Karışıyor: Dinsel, Kültürel ve Politik Bir Yok Oluşun Öyküsü” başlıklı bir kapakla çıkmıştı. Çok ses getiren bu haberde, kentleşmenin Alevi kültürünü erittiği, dedelerin toplumsal misyonunu yitirdiği, cem törenlerinin toplanamadığı ve artık sağ partilere de oy vermeye başlayan Alevilerin muhalif damarını yitirdiği belirtilmekteydi. Aynı derginin 13 Mayıs 1990 tarihinde çıkan sayısının kapak konusu ise “Sessizlik bitiyor: Aleviler inanç özgürlüğü istiyor” olacaktı. Nasıl olmuştu da bittiği ima edilen Alevilik, aradan üç sene geçmeden özgürlüğünü talep eden bir inanç/kültür haline gelmişti? Aradaki üç yıllık dönemde yaşanan en kayda değer gelişme, *Nokta* dergisinin haberinden tam bir hafta önce, 6 Mayıs 1990 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan, Alevilerin önce varlığına sonra da farklılığına vurgu yapan Alevilik Bildirgesi’nin yayınlanmasıydı. Bildirge, doğmakta olan bir kimlik siyasetinin, Alevi hareketinin işaret fişeğiydi. Elinizdeki bu çalışma, 1990’larda doğan bir kimlik siyaseti olarak Alevi hareketini ve Aleviliğin politikleşme dinamiklerini incelemeyi amaçlıyor.

Aslında Aleviliğin politikleşmesi söz konusu olduğunda tarihi 1960’lara kadar götürebilmemiz mümkündür. Bu süreçte-

ki en önemli belirleyici, kentleşmenin geleneksel Alevilik olarak nitelendirebileceğimiz otonom sosyal mekanizmayı çözmedi. Geleneksel Aleviliğin çözülmesi, hem Alevilerin gündelik hayatta daha görünür hale gelmesine neden olmuş, hem de Alevilerin dar anlamda kentsel alanlara, daha geniş anlamda ise ülke siyasetine dâhil olma sorununu gündeme getirmiştir. 1960'larda çıkarılan *Ehl-i Beyt* ve *Cem* gibi Alevi dergileri, ya da 1966-1980 yılları arasında faaliyet gösteren (Türkiye) Birlik Partisi, Alevi politikleşmesinin tarihini 1960'lara kadar götürebileceğimizi ima etmektedir.

1960-1980 arası dönemde bir Alevi politikleşmesi vardır, ama politikleşen bir kimlik olarak Alevilik değil, bireysel olarak Alevilerdir. Bu zaman diliminde bağımsız bir kültürel kimliğe referansla politikleşen bir Alevi hareketinden değil, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) veya sosyalist hareketler üzerinden sol siyasetlerle ilişkilenerak politikleşen Alevilerden söz edebiliriz. Bu nedenle de bu çalışmanın İkinci Bölümü'nde, 1960-1980 arası dönemde Aleviliğin politikleşmesi "örtük politikleşme" olarak kavramsallaştırılacak ve bu bağlamda politikleşenin Alevilik değil, sol hareketlerle yakınlaşan Aleviler olduğu iddia edilecektir.

Aleviliğin bir sosyal harekete kaynaklık ederek bir kimlik siyaseti formunda örgütlenmesi, siyasetin dilinin, kimliğin bir hak olarak algılanmasını sağlayacak şekilde dönüşmesiyle mümkün olmuştur. Siyasetin kültürel dönüşümü olarak adlandırabileceğimiz bu süreç, siyasal olanın ekonomi-politikten kültüre kaymasını ifade eder. Siyasetin kültürel dönüşümünü tetikleyen temel parametreler, (1) Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sınıf eksenli siyasetlerin geçerliliğinin tartışmaya açılması, (2) küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin meşruiyetinin sorgulanması ve ulus altı yerel aidiyetlerin işlerlik kazanması ve (3) postmodernizmin farklılık ve çeşitliliğe yaptığı vurgu etrafında şekillenen teorik tartışmalar olmuştur. Siyasetin kültürel dönüşümü sürecinin en önemli izdüşümü ise etnik, dinsel, dilsel veya cinsel kimliğin siyasal süreçlerde kurucu bir öge haline gelmesidir.

1990'larda siyasal İslâm'ın yükselişi veya Kürt sorunu, kimlik meselesinin Türkiye siyasetine nasıl da nüfuz ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Türkiye'de İslâmcılığın bir siyasal ideoloji olarak tarihini II. Meşrutiyet yıllarına götürebilmek mümkündür. Siyasal İslâm'ı temsilen kurulan partiler ise 1970'lerde de vardı. Kürt sorununun tarihi ise Cumhuriyet'in tarihinden daha eskidir. Ancak 1990'larda siyasetin kültürel dönüşümünün yarattığı nitel değişikliği, her iki kimlik ekseninde örgütlenen hareketlerin nicel genişlemeleri üzerinden takip edebilmek mümkündür. 1970'lerde daha çok kırsal bölgelerde güçlü olan orta ölçekli Milli Selamet Partisi'nden (MSP) farklı olarak, 1990'larda Refah Partisi (RP), ülkenin en büyük illerinin yerel yönetimlerini elinde tutan ve genel seçimlerde en yüksek oyu alan kitlesel bir siyasi partidir. Kürt hareketi de hem silahlı gücünü yükselten hem de sahip olduğu belediyelerle bir temsil gücüne sahip olan çok boyutlu bir harekettir.

Aleviliğin 1990'larda, daha önceki dönemlerden farklı olarak, bağımsız bir sosyal harekete kaynaklık etmeye başlaması, yani Alevi kimlik siyasetinin ortaya çıkışı da siyasetin kültürel dönüşümünün doğrudan sonucudur. Alevilik literatürü, genellikle, siyasal İslâm'ın yükselişini ve Kürt sorununu, Alevi hareketinin ortaya çıkışını sağlayan sosyo-politik dinamiklerden ikisi olarak değerlendirir. Bu çalışma ise Alevi hareketi ile siyasal İslâm ve Kürt sorunu arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurmaktan kaçınacaktır. Her üç hareket de siyasetin dilindeki dönüşümle paralel şekil alan ve birbirlerini etkileyen eş zamanlı sosyal hareketler olarak değerlendirilecektir. Çalışmanın Üçüncü Bölümü, Aleviliğin bir kimlik siyaseti olarak şekillenmesini sağlayan nedenler üzerinde duracak ve Alevi kimliğinin kamusal alanda nasıl görünür hale geldiğinin izini sürmeye çalışacaktır.

Aleviliğin 1990'larda bir kimlik siyaseti biçiminde örgütlenmesi siyasetin kültürel dönüşümünün doğrudan bir sonucu olsa bile, Alevi hareketinin seyri, onun yürüttüğü mücadeleyi klasik bir kimlik siyasetinden farklı kılmaktadır. Alevi hareketi, Müslümanların İslâmi değerler üzenine bina edilen bir

kamusal alanda kendi dinlerini yaşamasını savunan siyasal İslâm'dan veya anadilde eğitim ve özyönetim gibi kavramlar etrafında Kürtlerin Kürt kimliklerini özgürce yaşayabileceği bir sosyo-politik düzlemi hedefleyen Kürt hareketinden farklı bir politikleşme seyri izledi. Alevi hareketi, büyük ölçüde, Alevilerin tikel kimliklerine vurgu yapan ve farklılıklarını özgürce yaşamasını amaçlayan bir siyasi dil yerine, Alevilerin toplumsal yaşama, Alevi olmayanlarla eşit düzlemde katılmasını savunan bir siyasi hat izledi. Bu doğrultuda Alevi kimliğinin farklılıklarına vurgu yapan kültürcü bir siyasi dil yerine, Alevileri, Alevi olmayanlarla eşit düzlemde siyasi süreçlere dâhil edebilecek laiklik ve yurttaşlık gibi evrensel kavramlar üzerinden politikleşme yoluna gitti.

Bu çalışma, ilk elde, Aleviliğin bir sosyal harekete kaynaklık edecek şekilde politikleşmesini, siyasetin kültürel dönüşümünü teorik arka plana alarak ve dönemin Türkiye siyaseti bağlamına yerleştirerek inceleyecek. Çalışmanın bir diğer amacı ise Aleviliğin, Sünni veya Kürt kimliklerinden farklı politikleşmesine neden olan dinamikleri anlamaya çalışmaktır. Elinizdeki kitap, bu farklılığı Alevi politikleşmesinin yapısal unsurları olarak nitelediği dinamikler üzerinden ele almaya çalışacak. Bu yapısallığı ise iki düzlemde inceleyecek. İlk düzlem, Alevi kimliğinin müphemliği (*ambivalence*) olacak. Alevi kimliğini müphem kılan unsurlar ise Aleviliğin heterodoks ve senkretik kozmolojisinde, Alevilerin etnik çoğulculuğunda ve heterojen coğrafi dağılımlarında aranacak. İkinci düzlem ise Alevilerin maruz kaldıkları katliamlarla süreklilik kazanan tarihleri olacak.

Bir kimlik siyasetinin asli ihtiyacı, üzerine bina edileceği sınırları belirli bir kültürel kimliktir. Ancak heterodoks ve senkretik kozmoloji, Aleviliğin üzerinde uzlaşılacak ortak tanımını yapmayı güçleştirmektedir. Burada kullanıldığı anlamıyla senkretizm, farklı inanç sistemlerinin ve değişik dinsel pratiklerin birbirlerini etkileyerek yeni bir kültür sahasında bağdaştırılmasını ifade etmektedir.¹ Aleviliğin senkretizmiyle kaste-

1 Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler: Halk İslâmında Senkretizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 50.

dilen ise Aleviliğin, Şamanizm, Budizm, Zerdüştlük, Mazda ve Mani inançları, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet gibi değişik inançların farklı kült ve pratiklerinin etkileşimiyle şekillenen kozmolojisidir.² Her inanç sistemi kendisinden önce gelen inanç sistemlerinden izler taşır, onlardan belli öğeleri ödünç alır; yani her inanç ve kültür belli bir ölçüde senkretiktir. Bu noktada Alevi senkretizminin özgünlüğünü anlamak için başvurmamız gereken bir diğer kavramsa heterodoksluktur. Heterodoks kavramının anlamı ise zıddı ortodoks ile daha belirgin hale gelmektedir. Ortodoksluk bir dinin baskın ve yaygın yorumunu ifade eder. Bu yorum sistemleşip bir devlet ideolojisi haline gelince ortodoks olur. Bu anlamda Sünnilik veya Şii-lik dinsel ortodoksluğu temsil etmektedir. Sistemin dışında kalarak, kabul edilemeyen inançlardan farklılaşan dinsel yorumlar ise heterodoksluğu temsil etmektedir.³ Bu yönüyle de Aleviliği heterodoksi sınırları içinde değerlendirmek mümkün gözükmemektedir.

Heterodoks ve senkretik kozmolojinin en belirgin özelliği, sistematik bir bütünlüğe sahip olmamaktır. Senkretik karakteri, Aleviliği farklı inançlardan beslenen bir deniz haline getirir. Dinsel ortodoksluğun kesinliğine karşı heterodoksinin esnekliği ise evreni farklı yorumlara açık bir çoğullukta okur. Heterodoksi dünyayı iyi ve kötü ikilemiyle değil çoklu yorumlama eğilimindedir. Zıtlıklar yerine çokluğun birliğini, karşıtlık yerine farklılığı, çatışma yerine uyumu ve düzenleyici kurallar yerine doğanın düzenini kendisine verir.⁴ Heterodoks ve senkretik kozmolojiden kaynaklanan bu çoğulluk nedeniyle, Alevilik söz konusu olduğunda genel geçer bir teolojiden değil, çoklu yorumlardan bahsetmek daha doğru olacaktır. Yine aynı kozmolojisinin etkisiyle Alevilik, tarihin belli bir dönemin-

2 Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi Bektaşî İnançının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

3 Niyazi Öktem, "Anadolu Aleviliğinin Senkretik Yapısı", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşîler Nusayrîler* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1997, s. 223-224.

4 Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 28.

de oluşan ve bu zamana kadar değişmeden gelen bir inancı değil, geçmişten bu zamana kadar sürekli oluşum halinde olan bir inanç ve kültürü ifade eder.⁵ Aleviliğin tekil ve bütünlüklü bir tarifini yapabilmeyi güçleştiren de heterodoks ve senkretik kozmolojisidir.

Aleviliğin müphemliğine su taşıyan bir diğer unsur da Alevilerin etnik heterojenliğidir. Türkiye sınırlarında içinde Alevilerden bahsedildiğinde kastedilen hem Türk, hem Kürt hem de Arap Alevilerdir. Aleviliğin bir kimlik siyasetine kaynaklık etmeye başladığı 1990'larda, "Aleviliğin nasıl tanımlanacağı" üzerine yürütülen tartışmalara damgasını vuran konu başlıklarından birinin Alevi inancının etnik orijinine ilişkin yapılan yorumlar olması, etnik heterojenliğin yarattığı gerilimi ortaya koyması bakımından manidardır. Alevilerin bu etnik bölünmüşlüğü, Türkiye siyasetinin Kürt sorunu üzerinden yarıldığı 1990'larda, Alevi hareketinin öznelerinin ortak bir politik pozisyon geliştirmesini güçleştiren faktörlerden biri olmuştur.

Müphemlik kavramının içini dolduran son unsur ise Alevilerin coğrafi dağılımıdır. Türkiye'de Alevilerin nüfusuna ilişkin farklı rakamlar olmasına rağmen, Alevilerin Türkiye nüfusunun % 15-20'lik dilimini oluşturduğunu tahmin etmek akla yatkın gözükmemektedir. Ancak Kürt nüfusundan farklı olarak Aleviler Türkiye'nin belli bir coğrafi bölgesinde yoğunlaşmazlar ve ülkenin neredeyse her bölgesinde dağınık bir şekilde yaşarlar. Tunceli dışında buldukları hiçbir ilde nüfusun çoğunluğunu oluşturmazlar. Alevilerin coğrafi dağılımı da Alevi politikleşmesinin önemli unsurları arasındadır. Sayısal azınlıklarına ek olarak, bölgesel dağılımları da Alevileri sadece ülke sathında değil, buldukları her bölgede, yerel düzeyde de azınlık haline getirmiştir. Bu nüfus kompozisyonu, Alevilikten türeyecek bir siyasal harekete sadece ulusal değil, yerel ölçekte de iktidar olma fırsatı bırakmamıştır.

Aleviliğin müphemliğiyle kastedilenin, Aleviliğin heterodoks ve senkretik kozmolojisi, Alevilerin etnik heterojenliği ve coğrafi dağılımı olduğunu belirtmiş olduk. 1990'larda Alevi

5 Murat Okan, *Türkiye'de Aleviler*, Imge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 18.

kimliğinin politikleşmesi sürecine damgasını vuran yapısal unsurlardan biri olan bu müphemlik, Aleviliğin bir kimlik siyasetine kaynaklık edecek kesinlikte tanımlanmasını ve klasik bir kimlik siyaseti formunda örgütlenmesini güçleştirir. Bu bağlamda Alevilik, sayıca azınlık olmalarına rağmen dilsel bir türdeşlik gösteren ve ülkenin belli bir coğrafyasında demografik yoğunluk sağlayan Kürtlükle ve sayıca ülkenin çoğunluğunu oluşturan ve ortodoks bir teolojiye sahip olan Sünnilikle kıyaslandığında bir kimlik siyasetine kaynaklık etme konusunda görelî dezavantajlara sahiptir.

Krisztina Kehl-Bodrogi, Alevilik çalışmalarının klasiklerinden biri haline gelen makalesinde, Alevilikte merkezî bir dinsel-sosyal otoritenin olmamasının, Aleviliğe ilişkin tanım, doktrin ve ibadetlerde çoklu yorumları tetiklediğini ve Alevi kimliğinin bir kimlik siyasetine kaynaklık edebilme kapasitesini daralttığını ifade eder.⁶ Bodrogi'nin bu yorumu, müphemliğin doğrudan yansımasıdır. Elise Massicard da benzer bir noktadan hareket ederek müphemliğin bir başka yansımasına işaret eder. Alevi araştırmacı-yazarların ve Alevi derneklerinin Aleviliğin İslâm içinde mi yoksa dışında mı olduğu, etnik olarak Alevilerin Türk mü yoksa Kürt mü olduğu gibi temel konularda bir uzlaşmaya varamadıklarını belirten Massicard, Alevi hareketini, bu çalışmada da sıklıkla referans gösterilecek, veciz bir ifadeyle “kimliksiz bir kimlik hareketi” olarak isimlendirir.⁷ Elinizdeki bu kitabın alt başlığında, Alevi kimlik siyasetinin kısıtlılıklarıyla kastedilen, Alevi kimliğinin bir kimlik siyasetine kaynaklık etmesini güçleştiren müphemliktir.

Müphemliğe ek olarak Alevi politikleşmesinin ikinci yapısal unsuru ise Alevilerin tarihidir. Aleviliğin net bir şekilde tanımlanmasında yaşanan güçlük, etnik heterojenlik ve coğrafi dağılımına rağmen Alevileri bir arada tutan tarihleridir. İsyanlar ve katliamlar ise bu tarihin asli öğeleridir. Ahmet Yaşar Ocak, Ale-

6 Krisztina Kehl-Bodrogi, “Tarih Mitosu ve Kolektif Kimlik”, çev. Taml Bora, *Birikim*, no. 88 (Ağustos 1996), s. 53.

7 Elise Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 18.

viligin tarihsel evrim sürecini incelerken, 13. yüzyılda Babai İsyani'nın Anadolu'da Sünni olmayan dinsel ve tasavvufi düşünceleri sistematize ederek Aleviliğin tarihsel temellerini attığını, 15. yüzyılda Şeyh Bedrettin İsyani'nın, Aleviliğin Balkanlar'da yayılmasının önünü açtığını ve son olarak da 16. yüzyılda bütün Anadolu coğrafyasını sarsan Kızılbaş isyan dalgasının Aleviliğe Ali kültürünü ekleyerek bugün bildiğimiz anlamda Alevi kozmolojisine nihai şeklini verdiğini belirtir.⁸ Burada dikkat çeken nokta, Sünni teolojisinin dinsel ve doktriner içtihatlar üzerinden ilerlemesi; ancak, Alevi kozmolojisinin siyasi isyanlar ekseninde şekillenmesidir.

İsyanlarla paralel bir şekilde Alevi tarihinin bir diğer asli unsuru katliamlar olmuştur. Babai, Şeyh Bedrettin ve 16. yüzyıl isyanları büyük bir şiddetle bastırıldı. Ancak katliamlar Alevi tarihinin arkaik bir ögesi olarak kalmadı ve Alevilerin yakın tarihinin de ayrılmaz bir parçası oldu. Dersim (1937-38), Malatya (1978), Sivas (1978), Maraş (1978), Çorum (1980), Madımak (1993) ve Gazi (1995), katliamların Aleviler için güncel tarihin de ayrılmaz bir parçası olduğunu gösteriyordu. Bu çalışmada, katliamlar, Alevi kolektif hafızanın kurucu unsuru olarak ele alınacak. Hatta bir adım daha atarak Aleviliğin kozmolojik müphemliği karşısında katliamların sürekliliğinin Alevi politikleşmesinin sabit bir unsuru olduğu iddia edilecek. Bir diğer ifadeyle, katliamların sürekliliği, kimliğin müphemliğini temizlerken, Alevi politikleşmesinin iki yapısal unsuru da birbirini dengelemiş olacak. Dördüncü Bölüm'de hem Alevi kimlik siyasetinin örgütlenme sürecinde yaşanan Madımak ve Gazi katliamları ayrıntılı bir şekilde ele alınacak, hem de bu katliamların etkisiyle Alevi hareketinin inşa ettiği kolektif hafızanın Alevi politikleşmesini nasıl etkilediği tartışmaya açılacaktır.

Jean Paul Sartre, Yahudilerin Avrupa'daki sosyal durumlarını incelerken, Avrupa Yahudilerine kimliklerini veren temel belirleyicinin kendi grup kimlikleri değil antisemitizm olduğunu

8 Ahmet Yaşar Ocak, "Alevilik-Bektaşiliğin Tarihsel Sosyal Tabanı ile Teolojisi Arasındaki İlişki Problemine Dair", *Türk Sufiliğine Bakışlar* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 236-289.

nu belirtir. Antisemitizm, Avrupa'da yaşayan Yahudilerin kimliksel muğlaklığını temizleyerek ona sabitlik kazandırır. Bu nedenle, Avrupalı Yahudiler, içeriğini antisemitizmin doldurduğu tikel kimliklerine vurgu yaparak politikleşmek yerine kendi sosyal pozisyonlarını evrensel kavramlar üzerinden var etmeye çalışırlar. Yahudi olmak yerine, içinde yaşadıkları ülkenin eşit yurttaşı olmayı tercih ederler.⁹

Yahudiler ve antisemitizm arasında Sartre tarafından kurulan ilişkinin analogik olarak Aleviler ve katliamlar arasındaki ilişkiyi çağrıştırdığı öne sürülebilir. Bir yandan Aleviliğin müphemliği, Alevi kimliğinin bir kimlik siyasetine kaynaklık etmesini güçleştirmiş; bir diğer yandan da katliamlar bu müphemlik içinde Alevi kimliğine sabitlik kazandıran yapısal unsur olmuştur. Alevi olmalarından kaynaklanan ve tarihlerinin sabit bir unsuru olan katliamların şiddeti, Alevileri siyasal süreçlere kendi kültürlerinin tekil özellikleri üzerinden değil, evrensel siyasal kavramlar aracılığıyla dâhil olmaya sevk etmiştir. Aleviler, kendilerini Alevi olmayanlarla eşit düzlemde siyasal süreçlere dâhil edebilme potansiyeline sahip olan kavramlar sayesinde yeni katliamlara maruz kalmayacaklarını düşünmüşlerdir. Sonuç ise laiklik ve yurttaşlık gibi evrensel kavramların Alevi politikleşmesinin omurgasını oluşturmasıdır.

Alevi hareketinin önemli öznelerinden biri olan Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı'nın (HBVAKV) Türkiye'de her daim siyasal gündemin değişmez konularından biri olan yeni anayasa tartışmalarına müdahil olmak için hazırladığı kitapçık, Alevi hareketinin siyasal süreçlere katılma biçimleri hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu kitapçıkta, kültürel kimlik üzerinden örgütlenmenin azınlık guruplarını kendi kültürel gettolarına mahkûm ettiği vurgulanmakta; bu nedenle de Alevilerin kendi kültürel farklılıklarını özgürce yaşamak yerine, bir arada eşit yaşama odaklanması gerektiği belirtilmektedir. Kitapçık iki soruyla sona erer. Önce "Aleviler kimdir?" diye sorar ve "hiç kimse," diye cevaplar. Sonrasında da "Aleviler ne olmak istiyor?"

9 Jean Paul Sartre, *Yahudi Sorunu*, çev. Emin Türk Eliçin, Ataç Kitabevi, İstanbul, 1965.